

Łukasz Kamiński

„O vstupu vojsk nemůže být řeč“
Sovětská vláda a krize v Polsku v letech 1980–1981

Vlnou stávek, které zachvátily Polsko v létě 1980, započala nejhlubší a nejdelší krize komunistického systému v Polsku v celých jeho dějinách. Podpis dohod s protestujícími a následný vznik Nezávislého samosprávného odborového svazu Solidarity jí dodal strukturální charakter.

Období téměř šestnácti měsíců legální existence Solidarity se neslo ve znamení obav z případné intervence Sovětů nebo vojsk Varšavské smlouvy. Vedlo to mimo jiné ke snaze vedení Solidarity omezit konfrontaci s komunisty a nepředkládat příliš radikální požadavky. Už tehdy nazval Jacek Kuroń události v Polsku *revolucí, jež sama sebe drží na uzdě*. Vzhledem k předchozím historickým zkušenostem, osudu revoluce v Maďarsku i Pražského jara, to byly obavy pochopitelné. V současnosti již disponujeme dostatečným množstvím znalostí, abychom se mohli pokusit odpovědět na otázku, jaký model chování vůči krizi v Polsku zaujalo v letech 1980–1981 sovětské vedení.

Představitelé států východního bloku brali události v Polsku velmi vážně přinejmenším od začátku srpna. Již 12. srpna 1980 Erich Mielke nařídil podřízeným strukturám východoněmeckého bezpečnostního aparátu sledovat situaci v PLR, poněvadž *si žádá nejvyšší stupeň bdělosti*. Dokumenty o podobných operacích sovětské diplomacie a zvláštních služeb dosud neznáme, i ony však bezpochyby pravidelně předkládaly hlášení o událostech v Polsku. Nasvědčuje tomu třeba fakt, že příslušné materiály v té době dostávalo i vedení Mongolska, které bychom asi těžko podezřívali z vytváření vlastní informační sítě v PLR.¹

Po určitou dobu byl jedinou reakcí Kremlu dopis Leonida Iljiče Brežněva Edwardu Gierkovi, který Gierek přečetl na zasedání politbyra Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR; PSDS). Bohužel jeho obsah neznáme. O několik dní později sovětský velvyslanec předal vedení PLR prohlášení, v němž Moskva vyjadřovala *znepokojení nad událostmi v Polsku*. Gierek vnímal tón vyjádření Borise Aristova jako *dosti kategorický* a uznal, že mu diplomat předal jakési *varování před brozícím nebezpečím*. Jak se první tajemník ÚV PSDS vyznal svým soudruhům, byl tónem prohlášení *pobouřen*. Podle vlastních slov Edward Gierek odvětil, že použití síly by situaci nevyřešilo a že není jisté, *zda by vojáci stříleli do dělníků*. I přes tento odpor přinesl sovětský nátlak výsledky. Jak lze tušit, zřejmě proto se

1 KAMIŃSKI, Łukasz a kol.: *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL – 1982*, sv. 1. IPN, Warszawa 2006, s. XIX.

o několik dní zpozdilo podepsání dohody se stávkujícími. V konečném důsledku tedy vedení PLR uznalo, že není jiné řešení než ústupky vůči dělníkům. Před podpisem dohod bylo sice požádáno o jejich schválení v Moskvě, definitivní rozhodnutí však padlo ještě před příchodem odpovědi, což se nelíbilo „tvrdému jádru“ politbyra ÚV PSDS.²

Mezitím politbyro ÚV KSSS 25. srpna 1980 svolalo komisi, která by analyzovala situaci v Polsku. Do jejího čela se postavil Michail Suslov, ve vedení strany po desetiletí zodpovědný za ideologické záležitosti. Členy komise byli mimo jiné také předseda KGB Jurij Andropov, ministr zahraničních věcí Andrej Gromyko a ministr obrany, maršál Dmitrij Ustinov. Dne 28. srpna vznikl první dokument komise, byla to krátká poznámka na téma sil potřebných v případě vojenské intervence v PLR. V nejhorší variantě (kdyby se polská armáda přidala na stranu „kontrarevoluce“) se předpokládalo použití jednotek ze tří vojenských okruhů a nutnost mobilizace 100 tisíc záložníků. Tento plán vzhledem k podepsání dohod velmi rychle ztratil na aktuálnosti a, jak se zdá, nikdy nebyl předmětem jednání sovětského politbyra. Je to zároveň jediný dosud známý dokument svědčící o zvažování případné vojenské intervence v PLR.³

V rámci zasedání politbyra ÚV KSSS 3. září 1980 bylo připraveno základní hodnocení událostí v Polsku, jež bralo v potaz i předcházející podepsání dohod ve Štětíně a Gdaňsku. Mělo formu *podkladů k jednání s polskými soudruhy*. Sovětské vedení v něm konstatovalo, že orgány PLR zaplatily *vyšokou cenu* za uklidnění situace, a došlo k závěru, že dohody de facto znamenají legalizaci *protisocialistické opozice*, která *se chystá pokračovat v boji za dosažení svých cílů*. Představitelům PSDS bylo doporučeno, aby se *připravili k protiútokům a získali zpět ztracené pozice u dělnické třídy*, což mělo být zajištěno především propagandistickou činností, ačkoli bylo upozorněno také na možnost využít *pečlivě zvážené administrativní prostředky*.⁴

Záhy však bylo třeba uznat, že polští komunisté zvolili nejlepší východisko z nastalé situace. Svědčí o tom úryvek analýzy Generálního konzulátu SSSR v Gdaňsku, datované 15. září 1980, v němž se nachází konstatování: *Jak známo, politbyro ÚV KSSS akceptovalo jedinou oprávněnou cestu mírového řešení konfliktu*. Zdá se, že tak jednoznačné tvrzení by se neobjevilo v dokumentu určeném ÚV KSSS, kdyby se neshodovalo s názorem prosazovaným shora.⁵

2 WŁODEK, Zbigniew (ed.): *Tajne dokumenty Biura Politycznego. PZPR a „Solidarność“ 1980–1981*. Aneks, London 1992, s. 51, 78, 89, 91.

3 KRAMER, Mark: „In Case Military Assistance Is Provided To Poland“: Soviet Preparations for Military Contingencies, August 1980. *Cold War International History Project Bulletin*, 1998, č. 11, s. 102–109. Je vhodné na tomto místě připomenout názor znalce dokumentů souvisejících s vrcholným sovětským vedením, dlouholetého vedoucího ruských státních archivů, Rudolfa G. Pichoji. Když komentoval materiály týkající se krize v Polsku, konstatoval: *Hodně se mluvilo o nátlaku na polské vedení, o rozhodných požadavcích na zavedení výjimečného stavu, ale otázka příprav na invazi nebyla zmíněna v žádném dokumentu*. (PICHJOJA, Rudolf G.: *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 407).

4 *Suslovova složka. Dokumenty*. Warszawa 1993, s. 14–27.

5 MUSIAŁ, Bogdan – SZUMSKI, Jan: Lato 1980 na Wybrzeżu oraz powstanie „Solidarnośći“ w świetle sprawozdań sowieckich Konsulatów Generalnych w Gdańsku i Szczecinie. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2010, č. 2, s. 483.

Łukasz Kamiński

To ovšem neznamená, že se Kreml smířil se změnami, ke kterým v Polsku došlo. Dne 29. října 1980 politbyro ÚV KSSS diskutovalo nad dokumenty na téma situace v PLR, jenž připravila Suslovova komise v souvislosti s plánovanou návštěvou nového prvního tajemníka ÚV PSDS Stanisława Kanii a premiéra Józef Pińkowského v Moskvě. Analýzy komise bohužel neznáme, byl ovšem publikován protokol z jednání. Jeho účastníci se shodovali v kritickém hodnocení situace v Polsku, kde *máme co dočínění se značným rozrůstáním se kontrarevoluce*, čehož si prý nevíšimá strana ani hromadné sdělovací prostředky. Bylo zdůrazněno, že *polské vedení nechápe vážnost vzniklé situace* (Andropov), *ani nikoho neuvěznili, nepotrestali nikoho z nepřátel dělnické třídy* (Ustinov). Právě maršál Ustinov dále konstatoval, že nejlepším východiskem ze situace by bylo urychlené zavedení výjimečného stavu, a dodal, že *naše Severní skupina vojsk je připravena a nachází se v plné bojové pohotovosti*. Zároveň se poukazovalo na fakt, že vedení PLR tvoří *poctiví a věrní soudruzi* (Gromyko), *lidé nedostatečně silní, ale [...] nejlepší ze současného vedení* (Suslov). Závěrem bylo rozhodnuto, že je třeba na vedení PSDS vyvíjet nátlak, aby bylo nuceno *přistoupit k rozhodným krokům vůči protisocialistickým živlům*. Cílem nátlaku však neměla být okamžitá akce. Nasvědčují tomu slova Andreje Gromyky: *Pokud jde o zavedení výjimečného stavu v Polsku, je třeba jej brát v úvahu jako prostředek záchrany výdobytků revoluce. Přírozeně není třeba jej zavádět okamžitě, a tím spíš po návratu soudruhů Kanii a Pińkowského z Moskvy, nějaký čas je třeba počkat, ale je vhodné je na to nasměrovat a podpořit je. Nemůžeme ztratit Polsko*. Mimochodem tento a další fragmenty výpovědí členů politbyra naznačují, že byli o přípravách na zavedení výjimečného stavu v Polsku průběžně informováni.⁶

Průběh zmíněné návštěvy známe z poznámky, jež se zachovala v německých archivech a byla rozeslána přínejmenším některé z hlav států východního bloku. Podle jejího obsahu Brežněv zdůrazňoval nutnost připravit se na konfrontaci *a použití mírových, stejně jako silových prostředků*. Kania měl zase garantovat, že PSDS je připravena na výjimečný stav a odhodlaná *sáhnout v případě potřeby k rozhodnějším prostředkům*. V závěru poznámky čteme (vzhledem k okruhu adresátů) příznačná slova: *Předpokládáme, že krize vyvolaná v této zemi má náročný a dlouhodobý charakter a vyžaduje od bratrských stran a států socialistického společenství dvojnásobnou bdělost*.⁷ Ve spojení s předchozím popisem jednání komise to poukazuje na fakt, že už tehdy vedení Sovětského svazu vypracovalo základy své taktiky ve vztahu ke krizi v Polsku. Tato taktika spočívala na přijetí předpokladu, že krize má dlouhodobý a hluboký charakter a že jejím nejlepším řešením je řešení silové, ovšem provedené polskými komunisty.⁸ Potvrzuje

6 PAWŁOW, Witalij (PAVLOV, Vitalij): *Byłem rezydentem KGB w Polsce*. Wydawnictwo BGW, Warszawa 1994, s. 270–275.

7 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred (eds.): „Hart und kompromislos durchgreifen“: *Die SED contra Polen 1980/81. Geheimakten der SED-Führung über die Unterdrückung der polnischen Demokratiebewegung*. Akademie Verlag, Berlin 1995, s. 99–100.

8 Mnohé napovídá tomu, že na takový přístup měla značný vliv, kromě jiných činitelů (mj. očekávané reakce Západu), zkušenost s intervencí v Československu a následky normalizace. KAMIŃSKI, Łukasz: *Zkušenost roku 1968 a polská krize 1980–1981*. In: VOLNÁ, Kateřina (ed.): *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.–9. září 2008*. ÚSTR, Praha 2009, s. 261–268.

„O vstupu vojsk nemůže být řeč“

to zasedání politbyra 31. října 1980. Když Brežněv projednával se svými soudruhy průběh jednání s polskou reprezentací (jehož se většina členů politbyra účastnila), konstatoval sice, že v postoji Kanii a Pińkowského *byla patrná nerozhodnost*, zároveň však uznal, že zanechali *vcelku dobrý dojem; jsou to důstojní, myslící lidé*, a dodal, že *jakou mají hodnotu jako političtí vůdci, lze soudit jen na základě jejich činů*. Sovětský lídr zároveň uznal, že *v tuto chvíli jsme udělali vše, co po nás bylo možné požadovat*, což však nezbavuje nutnosti *zachování bdělosti*.⁹

Ne všichni však tento názor sdíleli. Dne 26. listopadu 1980 Erich Honecker adresoval Leonidu Brežněvovi dramaticky znějící dopis (*každé prodlení se rovná smrti – smrti socialistického Polska*) s požadavkem svolání porady hlav členských států Varšavské smlouvy ve věci krize v PLR. Odvolával se přitom na Gustáva Husáka a Todora Živkova. Vůdce KSSS se rozhodl tomuto požadavku vyhovět a svolal poradou, jejíž termín stanovil na 5. prosince 1980.¹⁰

Mezitím ve Varšavě 26. listopadu 1980 zasedalo politbyro ÚV PSDS a poprvé zvažovalo možnost zavedení výjimečného stavu. Bylo to v době zvýšeného napětí po zadržení aktivisty Solidarity z Mazovského oblastního výboru Jana Narožniaka a s ním spojenou hrozbou generální stávky. Členové vedení PSDS tehdy uznali, že operace ještě není zcela připravena a od silového řešení prozatím ustoupili. Zároveň však doporučili *okamžitě zahájit přípravu na konfrontaci*. V Moskvě to bylo interpretováno jako rozhodnutí o vyhlášení výjimečného stavu v blízké době. V té souvislosti bylo rozhodnuto o uspořádání dříve neplánovaného společného *cvičení* armád ČSSR, NDR, PLR a SSSR, které mělo *demonstrovat připravenost socialismu*. Cvičení bylo tehdy interpretováno – a dodnes se toto vysvětlení někdy používá – jako součást vojenské intervence v PLR. Rozhodnutí o vojenských manévrech v prosinci 1980 vyvolalo diplomatickou aktivitu USA, jež měla zabránit očekávané vojenské agresi – tím větší bylo překvapení analytiků, když po zlepšení počasí v polovině prosince 1980 americké satelity neznamenaly očekávanou vysokou koncentraci sovětských vojsk. Na takto rozhodnou reakci Washingtonu mělo vliv hlášení plk. Ryszarda Kuklińskiego, jenž s Američany spolupracoval a jenž, pravděpodobně vědomě, navýšil počet sovětských divízi, které se měly cvičení účastnit, ze čtyř až pěti na patnáct.¹¹ Z dnes dostupných pramenů vyplývá, že tato operace měla být spíše něčím na způsob pojistky pro hladké zavedení výjimečného stavu v Polsku. Hovoří pro to malý počet sil určených k účasti na cvičení (11–12 divízi, z toho 4 polské), účast představitelů polské armády na všech etapách plánování a také předznamenání maršála Nikolaje Ogarkova, že v případě zahájení manévru budou tyto manévry včas oznámeny ve shodě s pravidly OBSE.¹²

9 KAMIŃSKI, Łukasz a kol.: *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL–1982*, sv. 2. IPN, Warszawa 2007, s. 647–648.

10 KAMIŃSKI, Łukasz a kol.: *Przed i po...*, sv. 1, s. XXIII.

11 PACZKOWSKI, Andrzej – BYRNE, Malcolm (eds.): *From Solidarity to Martial Law: The Polish Crisis of 1980–1981. A documentary history*. Central European University Press, Budapest – New York 2007, s. 139–140; MacEACHIN, Douglas J.: *U. S. Intelligence and the Confrontation in Poland, 1980–1981*. Pennsylvania State University Press, University Park 2002, s. 47–88.

12 KAMIŃSKI, Łukasz a kol.: *Przed i po...*, sv. 1, s. XXIV–XXVI.

Łukasz Kamiński

Na reakci Jimmyho Cartera mělo samozřejmě vliv nejen poplašné hlášení plk. Kuklińského, ale také fakt, že mu předcházela zmíněná porada představitelů členských států Varšavské smlouvy. Jak víme z dochovaného protokolu, setkání 5. prosince 1980 v Kremlu nemělo nijak dramatický průběh (na rozdíl např. od setkání věnovaných situaci v Československu v roce 1968). Jednotliví mluvčí sice postupně vyjadřovali znepokojení nad situací v Polsku, zároveň ovšem shodně zdůrazňovali, že PSDS má jednat *ofenzivně*, opřít se o *zdravé síly* a vyřešit krizi s použitím násilí. Tímto způsobem základní prvky strategie zásahu v Polsku vypracované v Moskvě začaly být závazné v celém východním bloku.¹³

Po plenárním zasedání proběhlo také samostatné setkání Stanisława Kanií s Leonidem Ilijčem Brežněvem. Víme o něm pouze z informací Kanií. Podle jeho vzpomínek měl sovětský vůdce říci: *No dobře, nevstoupíme. Ale když se to bude komplikovat, vstoupíme. Ale bez tebe – nevstoupíme.*¹⁴ Tato slova je možné interpretovat jednak v kontextu výše popsaných plánů vojenských cvičení, ale také jako další prvek nátlaku na lídra PSDS, který jej měl donutit k rozhodnějším činům.

V půlce ledna 1981 situaci v Polsku prošetřovala sovětská delegace pod vedením Leonida Zamjatina. Po jeho návratu do Moskvy proběhlo (bez Brežněvovy účasti) další zasedání politbyra ÚV KSSS věnované polské krizi. Přestože Zamjatin nastínil situaci značně optimisticky a zdůrazňoval přitom jednotu vedení PSDS, v diskusi dominovaly názory, že je třeba i nadále vyvíjet tlak na Kaniu a jeho soudruhy a přimět je tak použít *nadstandardní prostředky*. Maršál Ustinov navrhl, aby manévry Sojuz 81, plánované na březen 1981 na území Polska, byly většího rozsahu, *tedy, jinými slovy, dát na srozuměnou, že naše síly jsou v pohotovosti*. Jako krok správným směrem byla hodnocena volba gen. Wojciecha Jaruzelského předsedou vlády PLR. Spolu se Stanisławem Kaniou se oba setkali v Moskvě (u příležitosti XXVI. sjezdu KSSS) s Leonidem Ilijčem Brežněvem, který opětovně nabádal k zahájení *rozhodného boje proti kontrarevoluci*. Ačkoli Kania potvrdil připravenost k *potlačení kontrarevoluce*, zároveň podotkl, že *v této fázi polská vláda i nadále sází na politické řešení*.¹⁵

V polovině března 1981 byly plány na zavedení výjimečného stavu připraveny. Poslední fáze jejich přípravy se účastnila skupina sovětských důstojníků a funkcionářů KGB, vedená maršálem Viktorem Kulikovem, hlavním velitelem vojsk Varšavské smlouvy. Ve stejné době začala „bydhošťská krize“, rozdmýchaná fyzickým útokem na tři aktivisty Solidarity a Venkovské Solidarity (Solidarność Wiejska). V reakci na tento násilný čin odborový svaz uspořádal čtyřhodinovou výstražnou stávkou a pohrozil neomezenou generální stávkou. Závažnost celé situace ještě umocňovalo prodloužení výše zmíněných manévru v rámci cvičení Sojuz. V této fázi historického výzkumu nedokážeme zatím odpovědět na otázku, zda to byla shoda okolností, nebo měla být provokace v Bydhošti záminkou k silovému vypořádání se se Solidaritou.¹⁶

13 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred (ed.): „*Hart und Kompromißlos...*“, s. 140–195.

14 KANIA, Stanisław: *Zatrzymać konfrontację*. Wydawnictwo BGW, Warszawa 1991, s. 91.

15 PAWŁOW, Witalij (PAVLOV, Vitalij): *Byłem...*, s. 282–291; KAMIŃSKI Łukasz a kol.: *Przed i po...*, sv. 1, s. XXXVIII–XXIX.

16 PACZKOWSKI, Andrzej: *Droga do „mniejszego zła“*. *Strategia i taktyka obozu władzy lipiec 1980*

„O vstupu vojsk nemůže být řeč“

Naproti tomu není pochyb, že sovětské vedení bylo přesvědčeno o nevyhnutelnosti takové konfrontace. O to větší bylo jeho zklamání, když se vedení PLR rozhodlo pro smířlivé řešení sporu se Solidaritou. Kania a Jaruzelski byli povoláni do Brestu na tajné setkání s Andropovem a Ustinovem. Výběr šéfa KGB a ministra obrany pro vyjednávání zajisté nebyl náhodný. K setkání došlo v noci ze 3. na 4. dubna 1981 v železničním vagonu. I přes takto zvláštní okolnosti Kania obhajoval koncepci politického řešení, na což mu bylo řečeno, že politické metody musejí být vždy uplatňovány zároveň s metodami *vojensko-administrativními*. Dne 15. dubna Brežněv opět telefonicky hovořil s Kaniou. Další den na zasedání politbyra již poněkolkáté připomínal pravidlo postupování vůči představitelům PSDS: *V současnosti je velice důležité udržení správného tónu v kontaktech s přáteli. Na jedné straně není nutné je zbytečně brzdit, nervovat je, aby neměli pocit bezmoci. Na druhé straně je třeba vyvíjet neustálý nátlak, taktně je upozorňovat na chyby a slabiny jejich politiky, v soudružském duchu radit, co by bylo vhodné udělat.* Příslušná doporučení v této věci ještě téhož dne vypracovala Suslovova komise.¹⁷

Krátce poté se rozhodl vzít věci do svých rukou Erich Honecker. Dne 16. května 1981 během setkání s Brežněvem a jeho spolupracovníky na Krymu (účastnil se jej rovněž Gustáv Husák) přesvědčoval, že podle jeho informací v ÚV PSDS získali většinu stoupenci změny současného vedení a nahrazení Kanií někým z vedení *zdravých sil*. Brežněv však zůstal skeptický: *Nemůžeme se sice oprít o současné vedení, ale my v současnosti nevidíme žádnou reálnou možnost jeho výměny.* Ve světle tohoto výroku není jasné, jak interpretovat následující události. Dne 5. června 1981 ÚV KSSS předložil ÚV PSDS ostrý dopis, v němž jej vyzýval, aby *nedopustil nehorší a předešel národní katastrofě*. Dne 9. června bylo zahájeno 11. plenární zasedání ÚV PSDS, na němž „zdravé síly“ přešly do útoku, utrpěly však citelnou porážku. Žádost o odvolání Stanisława Kanií z funkce prvního tajemníka ÚV PSDS podpořila jen čtvrtina účastníků zasedání. Lze připustit, že tato akce byla další etapou na cestě k mobilizaci vedení strany k použití síly.¹⁸

V dalších měsících situace zůstávala nezměněná. Brežněv čas od času zkoušel mobilizovat Kaniu k efektivnímu jednání s použitím síly, lídr PSDS však trval na svém názoru o nutnosti nalezení politického řešení. Občas došlo i na výhrůžky, Sověty obzvláště rozčililo přijetí *Poselství pracujícím Východní Evropy* na I. celostátním sjezdu delegátů Solidarity. Honecker zase neúnavně udržoval kontakty se „zdravými silami“ ve straně, jak se zdá, podobně (ale v menším měřítku) postupovali i Husák a Živkov. Není pochyb, že nejširší síť kontaktů museli mít v Polsku Sověti. V říjnu 1981 jim představitelé Polska konečně předali dlouho očekávanou zprávu: Jaruzelského postoj se mění, dospěl k *tvrdému postavení se kontrarevoluci*. V této situaci bylo rozhodnuto o provedení změny na postu prvního tajemníka strany. Pod nátlakem Moskvy Kania odstoupil a 18. října 1981 jej nahradil gen. Jaruzelski.¹⁹

– *styczeń 1982*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2002, s. 141–166; MIANOWICZ, Tomasz: Rok 1981: mity i rzeczywistość. *Zeszyty Historyczne*, 1997, č. 119, s. 43.

17 KAMIŃSKI, Łukasz a kol.: *Przed i po...*, sv. 1, s. XXX; *Suslovova složka...*, s. 44–49.

18 KAMIŃSKI, Łukasz a kol.: *Przed i po...*, sv. 1, s. XXXII–XXXIII.

19 Tamtéž, s. XXXVI–XXXVIII.

Łukasz Kamiński

Hned nazítří nový stranický vůdce telefonicky složil poníženecký hold Brežněvovi: *Rozhodl jsem se tento post přijmout po velkém vnitřním boji a pouze proto, že jsem věděl, že vy mě podporujete a že s tímto rozhodnutím souhlasíte. Jako komunista a jako voják rovněž deklaroval, že učiní vše, aby dosáhl zlomu situace v zemi a v naší straně.*²⁰

Jak víme, generál svá prohlášení mínil vážně – přípravy na zavedení výjimečného stavu se rozběhly ve velkém. O pár týdnů později však Moskva opět začala ztrácet trpělivost. Dne 21. listopadu 1981 politbyro ÚV KSSS schválilo text dopisu Leonida Iljiče Brežněva, který sovětský velvyslanec ve Varšavě doručil Wojciechu Jaruzelskému. Důrazně v něm bylo řečeno, že konfrontace je nevyhnutelná, a *bez rozhodného boje s třídním nepřitelem nelze zachránit socialismus v Polsku*. Padlo také varování před pokračováním v *Kaniově zkompromitovaném kurzu*. Byla naznačena nutnost hledat podporu u těch *komunistů, kteří stojí pevně na pozicích marxismu-leninismu*. Zároveň Brežněv pozval Jaruzelského do Moskvy na 14. a 15. prosince 1981 ke konzultaci *mnoha problémů*.²¹

Toto pozvání pobídlo generála k akci. Protože se však stále obával síly Solidarity, chtěl si zajistit pohodlné alibi před vlastní veřejností. Prostřednictvím Sovětů se na ministry obrany členských států Varšavské smlouvy, kteří ve dnech 1.–4. prosince 1981 zasedali v Moskvě, obrátil se žádostí, aby přijali usnesení vyjadřující znepokojení nad situací v Polsku a potřebu *zahájení příslušných kroků pro zajištění bezpečnosti socialistického společenství*. Podle jeho názoru to mělo znamenat *podporu komunistů a patriotických sil, které chtějí bránit socialistický stát, a na druhé straně varování kontrarevolučním živlům*. Ke generálovu překvapení byla žádost zamítnuta kvůli nesouhlasu rumunské a maďarské delegace.²²

V této situaci se Jaruzelski 8. prosince 1981 v pozdních večerních hodinách setkal s maršálem Kulikovem. Zaslavil jej do detailů posledních příprav na zavedení výjimečného stavu a zároveň naznačil, že *bez pomoci to nezvládneme*. Kulikov odvětil, že *pokud nebudou stačit vaše síly, bude zajisté nutné využít Štít-81*. Toto krycí jméno jistě označovalo výše zmíněnou operaci probíhající od prosince 1980 („cvičení“ bylo odvoláno teprve v dubnu 1982). Potvrzuje to reakce Jaruzelského: *V žádném případě k nám neposílejte Němce!!!* Prostřednictvím sovětského velvyslance generál také požádal Moskvu o ekonomickou a politickou podporu a o *pomoc po vojenské linii ze strany SSSR*.²³

Informace o žádostech Jaruzelského a jeho rozhovoru s Kulikovem vedly ke svolání mimořádného zasedání politbyra 10. prosince 1981. Jeho účastníci shodně ujišťovali, že *o žádném vstupu vojsk nemůže být řeč*. Nejdále ve své výpovědi došel Jurij Andropov: *Nemůžeme riskovat. Nebodláme posílat vojska do Polska. Tento postoj je správný a musíme se jej držet za všech okolností. Nevím, jak se polská věc vyvine, ale i kdyby bylo Polsko ovládnuto Solidaritou, bude to jenom to. Ale jestli se na Sovětský svaz vrhnou kapitalistické státy, a oni už*

20 Suslovova složka..., s. 361–364.

21 KAMIŃSKI, Łukasz a kol.: *Przed i po...*, sv. 2, s. 690–693.

22 Tamtéž, s. 384–392.

23 „Zeszyt roboczy“ *generala Anoszkina 9–16 grudnia 1981 r.* Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1998; DUDEK, Antoni: *Bez pomocy nie damy rady. Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 2009, č. 12, s. 92–100.

„O vstupu vojsk nemůže být řeč“

mají příslušné dohody o různých ekonomických a politických sankcích, bude to pro nás velmi těžké. Měli bychom se starat o naši zemi, o posilování Sovětského svazu. S promluvou Andropova korespondují závěry Michaila Suslova (v podobném tónu hovořil také Andrej Gromyko): Necht' si polští soudruzi sami určí, jakým způsobem postupovat. Neměli bychom je popostrkovat k nějakým rozhodnějším krokům. Ale budeme, jako doposud, Polákům říkat, že jejich kroky chápeme. Tímto, pod vlivem Jaruzelského žádosti, došlo k zásadnímu obratu v sovětské politice vůči událostem v PLR – bylo rozhodnuto přestat naléhat na polské vedení, připuštěna byla dokonce možnost podílu Solidarity na vládě. Tato nová doktrína však nemohla být prověřena v politice – nakonec se totiž gen. Jaruzelski rozhodl zavést výjimečný stav bez sovětské pomoci.²⁴

Postoj Sovětského svazu vůči událostem v Polsku byl formulován již několik týdnů po srpnové krizi a byl důsledně dodržován až do prosince 1981. Jeho principem bylo zdržet se rozhodných kroků (ozbrojené akce) a soustředit tlak na vedení Polska, aby samo přistoupilo k silovému vypořádání se s „kontrarevolucí“. Na rozhodnutí pro takovou strategii mělo zajisté vliv několik faktorů. Je třeba zdůraznit měřítko a hloubku krize (vznik mnohamilionové organizace nezávislé na vládě), hospodářskou situaci SSSR, nečekané následky intervence v Afghánistánu (vypuknutí regulérní partyzánské války) a obavy před sankcemi ze strany Západu. Bez významu nebyla ani zkušenost s politickým neúspěchem invaze v Československu v roce 1968, a naopak úspěch politiky „normalizace“ v rukou československých komunistů. V prosinci 1981 se politika Moskvy vůči krizi v PLR přehoupla do nové fáze – smíření se se situací, a dokonce připuštění úvah o evoluci systému. Zavedení výjimečného stavu tyto úvahy přerušilo, přesto v nich nelze nespátřovat začátek nové politiky vůči středovýchodní Evropě, v konečném důsledku uvedené do života ke konci dekády.

Z polštiny přeložil Jan Jeništa.